

KİTABŞÜNASLIQ

Rasim SÜLEYMANOV

Bakı Dövlət Universiteti

*Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

HEYDƏR ƏLİYEVİN DƏRSLİK SİYASƏTİ VƏ MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ ONUN TARIXİ ƏHƏMİYYƏTİ

*“Cəmiyyətimizin gələcək tərəqqisi bir çox
cəhətdən indi gənclərimizə nəyi və necə
öyrətməyimizdən asılı olacaqdır.”*

*Heydər Əliyev,
Ümummilli lider*

Xülasə

Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulmasına nail olmasından, yeni məzmunlu milli dərsliklərin yaradılmasında xüsusi qayğısından bəhs olunur, dil, ədəbiyyat, tarix, mədəniyyət və s. humanitar profilli fənlərin tədrisi səviyyəsinin yüksəldilməsinə dair müdrik fikirləri araşdırılır.

Açar sözlər: Ümummilli lider, Heydər Əliyev, dərslik, tədris vasəiti, sərəncam.

Ulu öndər Heydər Əliyev mənəvi irsimizi bu cür dəyərləndirir: “Bizim tarixi, mədəni ənənələrimiz gərək orta məktəblərdə tədris olunsun. Çünki tariximizi, tarixi köklərimizi yaxşı bilmədən, onlara hörmət etmədən müstəqil dövlətimizi gələcəkdə yaxşı qura bilmərik. Ona görə də gənclər gərək öz köklərini, respublikamızın, xalqımızın tarixini bilərək bu gün də, gələcəkdə vətənpərvərlik, Vətənə xidmət, Vətənə qayğı hissi ilə yaşasınlar... [1, s.132].

Azərbaycan xalqı istedadlarla, görkəmli insanlarla həmişə zəngin olmuşdur. Biz haqlı olaraq fəxr edirik ki, xalqımız böyük incəsənət, elm və mədəniyyət əsərləri ilə dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Fəxr edirik

ki, bizim bəstəkarlarımız, musiqiçilərimiz, mədəniyyət xadimlərimiz var. Məhz onların yaradıcılığı əsrlər boyu Azərbaycan xalqını ruhlandırmış və onu yeni nailiyyətlər, yeni hünərlər səviyyəsinə qaldırmışdır” [2, s.243].

Heydər Əliyevin toxunduğu ən ciddi məsələlərdən biri milli təhsil və tərbiyənin məzmunca Azərbaycanın dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulmasına nail olmaqdan, yeni məzmunlu milli dərslərlərin yaradılmasından, milli ideologiyanın əsas reallaşma vasitələri olan dil, ədəbiyyat, tarix, mədəniyyət və s. humanitar profilli fənlərin tədris səviyyəsini yüksəltməkdən, məktəblərimizdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin məzmun və mahiyyətinin, o sıradan həmin müstəqilliyin rəmzlərinin, atributlarının mənə və funksiyasının hər bir uşağa, hər bir şagirdə, hər bir tələbəyə, hər bir vətəndaşa başa salınmasını, öyrədilməsini, dərinə dərk olunmasını təşkil etməkdən ibarətdir [4, s.33].

Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin I forumundakı məşhur nitqində Ulu öndər Heydər Əliyev qeyd etmişdir: “Ümumbəşəri dəyərlər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir. Nə qədər var-dövlət olsa da, nə qədər pul olsa da, nə qədər zənginlik olsa da, mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Keçmiş tariximizdən bizə qalan simaları bu gün dünyada məşhurlaşdıran və bizim üçün örnək edən, bizim üçün nümunə edən onların yüksək mənəviyyatıdır, yüksək amallarıdır. Ona görə də mənəvi tərbiyə keçmiş illərdən daha çox lazımdır”.

Aydın ki, Heydər Əliyevin zəngin və ölməz irsinin sistem halında araşdırılması elmi əsaslarla öyrənilməsi və təbliği, bu zəngin xəzinənin bütün milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərinin xalqa çatdırılması Azərbaycan elminin və təhsilinin qarşısında duran müqəddəs vəzifələrdən biridir.

Ulu Öndər 1 sentyabr 1997-ci ildə “Yeni dərslərinin başlanması münasibətilə Bakıdakı 18 nömrəli məktəbdə keçirilən görüşdəki nitqində xüsusilə vurğulamışdır: “Biz yeni əlifbaya – latın əlifbasına keçmişik. Mən hiss edirəm ki, latın əlifbasının tətbiqi çox ləng gedir. Hesab edirəm ki, bu işləri də sürətləndirmək lazımdır. Yaşlı nəsillə kiril əlifbası ilə oxuduğuna görə latın əlifbasını oxumaqda çətinlik çəkir. Bildirmək istəyirəm ki, burada heç çətin iş yoxdur. Latın əlifbası ilə kiril əlifbası arasında fərq o qədər də böyük deyildir. Sadəcə, mən yaşlı nəsillə müraciət edib deyirəm ki, bir balaca özünü əziyyətə salın və tezliklə bu kiril əlifbasından xilas olun [5, s.1].

Bizim bu günümüz, gələcəyimiz məhz latın əlifbası ilə bağlıdır. Nəşriyyata da bu gün müraciət edirəm ki, kitabların hamısı latın əlifbası ilə çap olunsun. 1939-cu ildən indiyə qədər yazılan kitabların hamısı kiril əlifbası ilə buraxılıb. Bu illərdə bizim ədəbiyyatımızda, mədəniyyətimizdə, tariximizdə, elmimizdə çox böyük nailiyyətlər, ixtiralar əldə olunubdur. Bunların hamısı öz əksini kitablarda tapıbdır. Bizim kitabxanalar belə kitablara do-

ludur. Şübhəsiz ki, bunlardan bu gün də, on illər sonralar da istifadə etməli olacaqlar. Əgər biz tezliklə bütün sahələrdə latın əlifbasına keçməyə, gecikmiş olacağıq. Bu işlər məktəblərdə, xüsusilə təşkil olunmalıdır. Mən Təhsil Nazirliyindən, bütün məktəblərdən bunu tələb edirəm.”

Şəxsiyyətyönlü məktəbi müasir dərsləklərsiz təsəvvür etmək çətinidir. Respublikamızda dərsləklər və dərsləklərinin tərtibi və nəşri ümumi təhsil sahəsində aparılan islahatların mühüm tərkib hissəsidir. Dərsləklərin hazırlığı sahəsində dünyada mövcud olan model və mexanizmləri özündə əks etdirən “Ümumi təhsil sistemində dərsləklərin siyasəti” sənədi Azərbaycan Hökuməti tərəfindən təsdiq edilmişdir [6, s.13].

“Dərsləklərinin məqsədi məktəbliləri müasir standartlara uyğun bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək, Vətəninə, xalqına, onun adət-ənənələrinə bələd olan, milli və ümumbəşəri dəyərlər zəminində formalaşan, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam, müstəqil həyata hazır və demokratik düşüncəli vətəndaşlar kimi yetişdirməkdir.

Ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinif dərsləklərinin vaxtında və yüksək keyfiyyətlə çap edilib şagirdlərin istifadəsinə pulsuz verilməsi həmişə dövlətin diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Hələ 1978-ci ildən başlayaraq orta məktəb dərsləkləri dövlət vəsaiti hesabına çap olunub şagirdlərə pulsuz paylanılırdı. Lakin 1992-ci ildə həmin qərar ləğv olunaraq bütün dərsləklər açıq satışa buraxıldı. Bu da təbii ki, əlavə çətinliklər törətdi, tədrisə mənfi təsir göstərdi.

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdırdan az sonra Nazirlər Kabinetinin 25 avqust 1994-cü il tarixli 318 nömrəli qərarı ilə 1995-ci ildən etibarən hər il ibtidai sinif dərsləkləri dövlət vəsaiti hesabına çap olunaraq məktəblilərə çatdırıldı. “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və ibtidai inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”na müvafiq olaraq 2003-cü ildə dövlət ümumtəhsil məktəblərinin I-V sinif şagirdləri və I-XI siniflərdə oxuyan qaçqın və məcburi köçkün uşaqlar dərsləklərlə pulsuz təmin olunmuşlar. 2004-cü ildə bu iş davam etdirilərək VI-VII sinif şagirdlərinin, 2005-ci ildə isə VIII-IX sinif şagirdlərinin dərsləklərlə pulsuz təminatı uğurla yerinə yetirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin bütün şagirdləri “Ümumtəhsil məktəbləri üçün dərsləklərin nəşri, çapı və paylanması qaydaları”na uyğun olaraq dərsləklərlə pulsuz təmin olunurlar.

Heydər Əliyevin 30 mart 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycanda təhsil islahatları aparmaq üçün yaratdığı komissiyanın fəaliyyəti ilə başladı. Dövlət İslahat Komissiyasının bir il ərzində hazırladığı Proqram Respublika Prezidentinin 15 iyun 1999-cu il tarixli sərəncamı ilə məhz Milli Qurtuluş Günü təsdiq olundu. Bu proqram bütövlükdə təhsil sisteminin perspektiv

inkışaf istiqamətlərini müəyyənləşdirdi, beynəlxalq standartlara uyğun və dünya təhsil sistemində inteqrasiya, təlim-tərbiyənin şagirdlərin meyl və marağı əsasında qurulması tələbləri, ümumi təhsilin məzmununda köklü dəyişikliklərin aparılması kimi bir sıra problemlərin həlli sahəsində görüləcək işlərə aydınlıq gətirdi. Təbii ki, müvəffəqiyyətli təlim üçün bir-biri ilə sıx bağlı olan amillər sırasında proqram və dərsliklər xüsusi yer tutduğundan Nazirlik bu məsələyə daha böyük diqqət ayırdı. Eləcə də tədris planları və proqramlar, dərsliklər, dərs vəsaitləri və digər tədris-metodik ədəbiyyatın məzmunca yeniləşdirilməsi, nəşri və təhsil müəssisələrinin onlarla təminatı istiqamətində geniş miqyaslı tədbirlərə başlandı [7, s.6].

Heydər Əliyevin göstərişi ilə 2000-ci ildən başlayaraq yeni dərsliklərin nəşri sürətləndirildi. İlk növbədə, tarix və xarici dil proqramları əsasında yeni orijinal dərsliklərin yazılmasına başlandı və az müddətdə bu iki fənn üzrə 36 dərslik nəşr olundu. Xüsusilə son illərdə yeni dərsliklərin hazırlanması və nəşri sahəsində əsaslı dönüş yaranmışdır. Belə ki, 2000-2005-ci illərdə ümumtəhsil məktəblərinin Azərbaycan və rus bölmələri üçün ümumtəhsil məktəblərinin 190 adda orijinal dərslik yaradılaraq məktəblərin istifadəsinə verilmişdir. O cümlədən I-IV siniflər üzrə Azərbaycan bölməsi üçün 84 adda, rus bölməsi üçün 67 adda dərslik nəşr edilmişdir [7, s.7].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Dövlət dilinin təbii işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 18 iyun 2001-ci il və "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 9 avqust 2002-ci il tarixli Fərmanları "Azərbaycan dili" və "Ədəbiyyat" dərsliklərinə yenidən baxılması zərurətini doğurdu. Çünki bu dərsliklər 1993-cü ildə tərtib edilmiş və 1999-cu ildə təkmilləşdirilmiş proqramlar əsasında yazılmışdı və təbii ki, bir sıra çatışmazlıq və nöqsanları var idi. İlk növbədə görkəmli alimlər və qabaqcıl orta məktəb müəllimlərinin iştirakı ilə "Azərbaycan dili" və "Ədəbiyyat" proqramları yaradıldı (2002) və bunun əsasında yeni dərsliklərin hazırlanmasına başlandı. Həmin il yeni "Riyaziyyat" proqramı da hazırlandı [8, s.145].

Dərslik nəşrində inhisarçılığı aradan qaldırmaq və dərsliklərin poligrafik keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 yanvar 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Dövlət Satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq 2002-ci ildə ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün (Azərbaycan bölməsi) 20 adda dərslik açıq tender yolu ilə çap olunub məktəblərə çatdırıldı.

Heydər Əliyevin tapşırığına əsasən Nazirlər Kabinetinin 11 sentyabr 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə respublikanın ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün milli təhsilin tələblərinə cavab verən yeni dərsliklərin çap olunması nəzərdə tutuldu. Həmin Sərəncama müvafiq olaraq 2000-ci və

2001-ci illərin dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Ehtiyat Fondundan Təhsil Nazirliyinə 2 il müddətinə qaytarılması şərti ilə güzəştli kredit ayrıldı.

Heydər Əliyev hələ 1997-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında görüşü zamanı milli tariximizin yazılması və tədrisi sahəsində qarşıda duran vəzifələrdən danışarkən: "İlk növbədə Azərbaycanın XIX-XX əsrlər tarixi yazılmalıdır" tapşırığını vermişdi. Bu tapşırığı ümumtəhsil məktəblərində tarix dərsliklərinin hazırlanması baxımından həyata keçirmək məqsədilə Təhsil Nazirliyində aparıcı tarixçi alimlər və təcrübəli müəllimlərdən ibarət işçi qrupu yaradıldı və qısa müddətdə milli ideologiya və müstəqil dövlətçilik prinsiplərinə cavab verən, XIX-XX əsrlər tariximizi əhatə edən "Azərbaycan tarixi" (X və XI sinif) dərslikləri hazırlanaraq məktəblərə çatdırıldı [7, s.145].

2001-ci ildə VI-IX siniflər üçün "Qədim dünya tarixi", "Orta əsrlər tarixi" və "Yeni tarix" kimi dərsliklər hazırlanaraq çap olundu. Bu dərsliklərdə ümumdünya tarixi, xüsusən türk-islam dünyası xalqlarının tarixi və mədəniyyəti müasir tələblər və milli dövlətçilik prinsipləri əsasında işıqlandırılırdı [8, s.143-144].

Çətinlik isə hökumətin 18 may 1992-ci il tarixli qərarı ilə "Ümumtəhsil məktəbləri şagirdlərinin dərsliklərdən pulsuz istifadə etməsinə keçmək haqqında" Nazirlər Kabinetinin 1978-ci il tarixli qərarının ləğv edilməsi ilə bağlı idi. Dərslinin məktəb üçün strateji əhəmiyyətini dərinlən bilən Heydər Əliyevin göstərişi ilə Nazirlər Kabinetinin 25 avqust 1994-cü il tarixli qərarı ilə 1995-1996-cı tədris ilindən etibarən hər il ibtidai siniflər üçün dərsliklər dövlət vəsaiti hesabına çap edilib şagirdlərə pulsuz verilməyə başlandı.

1993-94-cü tədris ilindən ümumi təhsilin məzmununda aparılan dəyişikliklərə uyğun olaraq, milli dərsliklərin tamamilə yenidən hazırlanması işinə başlandı. V-XI siniflər üzrə 63 adda dərslik çap edildi. 1994/95-ci tədris ilində isə I-XI siniflər üçün 77 adda dərslik çap edilmişdir.

Azərbaycan təhsilində dərslik yaradıcılığı sahəsində ən böyük nailiyyətlər məhz müstəqillik illərində əldə edilmişdir. 1991-1998-ci illəri latın qrafikalı əlifbaya keçid, dövrün siyasi ab-havasına uyğun çətinliklər və bundan irəli gələn systemsizliyin aradan qaldırılması ilə müşayiət olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 1991-ci ildən ölkədə latın qrafikasına keçilməsi barədə qərar qəbul edilməsinə baxmayaraq, bu işə sistemli şəkildə yalnız ümumtəhsil məktəblərində başlanmışdı [9, s.137].

"Azərbaycanın həyatında çoxsaylı taleyüklü problemləri həll etmiş ümummilli lider Heydər Əliyev 1991-ci ildə qəbul olunmuş, lakin həyata keçirilmə mexanizmi təsdiq edilməmiş bu məsələnin də həllini reallaşdırdı. Heydər Əliyevin Sərəncamı ilə 2000-ci ildən ölkədə, o cümlədən təhsil sistemində latın qrafikasına tam keçid bərqərar oldu" [8, s.138].

2003-2011-ci illərdə ümumi təhsil sistemində istifadə edilən 4010 adda dərslik milli-mənəvi dəyərlər əsasında müasir tələblərə uyğun məzmununda yenidən işlənərək, 40 milyondan çox tirajla çap edilmiş, yeni kurikulum tətbiq edilən I-IV siniflər üçün dərslik komplektləri (şagird üçün dərslik, iş dəftəri, müəllim üçün vəsait) hazırlanmışdır.

Müstəqilliyin bərpasından sonra ölkəmizdən kənarında yaşayan soydaşlarımızın dərsliklərlə təmin edilməsində xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. 1994-cü ildən etibarən Gürcüstanın təlim Azərbaycan dilində olan məktəbləri I-XI sinif dərslikləri və dərs ləvazimatları ilə təmin edilir. Dağıstanın Azərbaycan məktəblərinə və Amerika, Hollandiya, Macarıstan, İngiltərə, Kanada, Rusiya Ukrayna, Belarus, Almaniya və Orta Asiya respublikalarında fəaliyyət göstərən "Bazar günü" məktəblərinə də hər il soydaşlarımız üçün dərslik və dərs vəsaitləri göndərilir.

Məktəb kitabxanaları əlavə oxu materialları – uşaq ensiklopediyaları, Azərbaycan və xarici ölkə yazıçılarının əsərləri ilə təmin edilmişdir. Heydər Əliyev Fondunun yaxından köməyi ilə ayrı-ayrı fənlər üzrə 140 adda, 1,4 milyon nüsxə tədris-əyani vəsait hazırlanaraq məktəblərə verilmişdir. Eyni zamanda məktəblər 19 adda 351 min nüsxə xəritə ilə təmin edilmişdir [8, s.13].

Müasir mərhələdə Azərbaycan təhsil sistemində sürətli və davamlı inkişafı təmin edən Ulu Öndərin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev milli dərslik və dərs vəsaitlərin hazırlanması və nəşri məsələlərini yüksək dəyərləndirir və təhsilimizin bu mühüm sahəsinə diqqət və qayğı ilə yanaşır. Təsadüfi deyil ki, elmin, təhsilin inkişafı üçün dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaitlərin ildən ilə yüksəlməsi, bu sahədə çalışan müəllimlərin əmək haqlarında, tələbə, magistr və doktorların təqaüdlərində özünü göstərən əsaslı artımlar, eyni zamanda məktəblərin dərsliklərlə pulsuz təminatı dövlət rəhbərinin bu əhəmiyyətli sahəyə diqqət və qayğısının bariz ifadəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev. *Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. Dekabr, 1997 – fevral, 1998. Kitab 14.* – Bakı: Azərnaşr, 2005, 520 s.
2. Heydər Əliyev. *Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. İyul, 1998 – oktyabr, 1998. Kitab 17.* – Bakı: Azərnaşr, 2005, 528 s.
3. Heydər Əliyev. *Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. Oktyabr, 1998 – dekabr, 1998. Kitab 18.* – Bakı: Azərnaşr, 2006, 552 s.
4. Mərdanov, M., Ə.Quliyev *Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri (Üçüncü nəşr).* – Bakı: Çarşıoğlu, 2010, s.33.

5. "Azərbaycan" qəzeti, 1998, 28 may, №121, s.1.
6. Mərdanov M. *Azərbaycan təhsili dünən, bu gün, sabah.* – Bakı: Təhsil, 2006, s.13.
7. Mərdanov, F.Şahbazlı M. *Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2005).* – Bakı: Təhsil, 2005, Kitab 2, s.6.
8. Mərdanov, M. *Azərbaycanın təhsil tarixi (1998-2005).* – Bakı: Təhsil, 2012, C.3, s.143-144.
9. Heydər Əliyev məktəblilərin gözü ilə / Ön söz. müə. Misir Mərdanov; tərt. ed. Faiq Şahbazlı və b. – Bakı: Təhsil, 2009, s.11.
10. Məhərrəmov A. *Milli təhsil konsepsiyasının baş memarı Heydər Əliyev ideyalarının uğurlu davamı // "Heydər Əliyev irsi və Azərbaycanın müasir inkişafında İlham Əliyev mərhələsi" mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları.* – Bakı, 2007, s.41.

Rasim Suleymanov

The educational policy of Heydar Aliyev and its historical significance at the present stage

Summary

In the article there is more widely explained high appreciation of the great leader to our spiritual heritage, teaching cultural traditions in the secondary schools, to know scholars and adolescent our history and historical roots and approaching them with great respect.

Key words: *The great leader, Heydar Aliyev, classrooms, textbook, orders.*

Расим Сулейманов

Учебное политика Гейдара Алиева и его историческое значение на современном этапе

Резюме

В статье освещаются отношение общенационального лидера Гейдара Алиева к национальному наследию, его забота в вопросах о прививании национальных традиции в средне-образовательных школах, изучении нашей истории и исторических ценностей.

Ключевые слова: *Национальный лидер, Гейдар Алиев, руководство, учебник, учебное пособие.*

Рәyçиләр: *dos. Knyaz Aslan, dos. N.M.Mehrəliyeva*